

Bedřich M e n d l

(29. srpna 1892 Břežany u Českého Brodu – 28. září 1940 Praha)

historik

Pocházel z německy mluvící zámožné židovské rodiny. Otec Anton Mendl byl nájemcem lichtenštejnského dvora, matka Marie rozená Krásová se sice narodila ve Škvorci, ale vyrůstala v Maďarsku. Bedřich měl četné sourozence, ale dospělého věku se kromě něj dožily jen dvě starší sestry. Jeho bratřanci byli germanista Otokar Fischer (1888-1938) a filosof Josef Fischer (1891-1945). V dětství mu těžký úraz ohrozil zrak, takže musel strávit rok v temné místnosti, kde mu česká pečovatelka předčítala z díla A. Jiráska a jiných autorů; snad právě tento fakt měl za následek, že se jako jediný z rodiny rozhodl pro asimilaci s jazykově českým prostředím. Krátce před otcovou smrtí (1903) se rodina přestěhovala do Prahy-Podskalí, kde navštěvoval základní školu u sv. Trojice a státní vyšší gymnasium v Žitné ulici (maturita s vyznamenáním 7. července 1911). V letech 1911-1915 studoval dějepis a zeměpis na filosofické fakultě pražské české university, 6. listopadu 1915 tu získal titul PhDr. Kromě toho absolvoval mezi lety 1912-1913 roční studium na filosofické fakultě vídeňské university (Institut für österreichische Geschichtsforschung u O. Redlicha). V roce 1914 vystoupil z židovské obce, pokřtěn jako katolík byl 21. prosince 1916. Od 16. září 1916 vyučoval dějepis a zeměpis na obchodní akademii v Hořicích (nejprve jako suplující profesor, pak zatímní, od 1. září 1919 definitivní), zároveň působil jako kustod ve zdejším muzeu a seznamoval se se zdejšími prameny k agrárním dějinám. Dne 15. ledna 1917 se oženil s Eleonorou Mráčkovou, historičkou a svou spolužačkou ze studií (společně vydali 1919 český překlad dopisů Fridricha Falckého královně Alžbětě *Ze zimního království*). Na konci srpna 1920 se s rodinou opět přestěhoval do Prahy, kde se stal jednou z důležitých postav historického výzkumu, a to zejména v těchto dvou oblastech:

Již během hořického období spolupracoval Mendl externě od roku 1916 na vydávání edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, a ta se stala hlavní náplní jeho činnosti v Československém státním historickém ústavu vydavatelském (působil zde od 1. září 1920, po smrti J. B. Nováka od 6. prosince 1933 ředitel); ústav spadal pod ministerstvo školství, takže Mendl měl zajištěné postavení státního úředníka. V rámci Regest se Mendl zaměřoval na dobu Karla IV., a to konkrétně na léta 1355-1358 (díl VI, z něhož vydal 1928-1929 první dva svazky, třetí svazek vydala s využitím jeho pozůstalosti M. Linhartová 1954, rejstříky E. Mendlová 1979) a 1358-1363 (jako VII. díl vydala v pěti svazcích M. Linhartová v letech 1954-1963). Z řady jeho dalších edic je třeba připomenout *Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi* (1928) a zejména pro sociální a hospodářské dějiny průkopnickou edici *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365* (1935). Již od roku 1921 byl ministerstvem školství pověřován též metodickou kontrolou archivů a hospodářských registratur různých velkostatků a v roce 1921 pro ně vypracoval obecné zásady pro ochranu písemných památek a péči o městské archivy. Jako editor a historik podnikl řadu výzkumných cest po zahraničních i domácích archivech, o nichž informoval na stránkách Časopisu archivní školy. Když byl v roce 1932 založen Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce (nyní Archiv Národního technického muzea), stanul v jeho čele jakožto jeho tajemník a v této funkci setrval až do roku 1939. Na prvním sjezdu československých historiků 1937 byl pověřen výkladem o organizaci domácích vědeckých ústavů na poli historické vědy a ve svém výkladu se snažil čelit dobovým radikálním a technokratickým útokům.

I když se Mendl nevyhýbal ani tématům z politických dějin (české stavovské povstání 1618-1620), jeho doménou se staly především dějiny měst. Ve své doktorské disertaci se zaměřil na pražská města v letech 1378-1434 zejména s ohledem na otázku, jak jejich sociální a hospodářský vývoj předurčoval a ovlivňoval průběh husitské revoluce. Svůj zorný úhel pak rozšířil i na jiná města (Vratislav) a v komparaci s německým a západoevropským vývojem se pokusil vysvětlit jejich vývoj jako součást širší „sociální krize 14. století“; studie na toto téma se stala podkladem pro jeho habilitaci jako soukromého docenta hospodářského dějepisu středního a nového věku na filosofické fakultě (od 8. července 1927). Jeho práce byly opřeny o dobrou znalost nových proudů v zahraničním bádání, o nichž informoval i účastníky prvního sjezdu československých profesorů filosofie, filologie a historie v roce 1929. Ve svém chápání vývoje měst dával přednost před stupňovitým modelem německého národohospodáře K. Büchera strukturálnímu pojetí francouzských autorů H. Sée a zejména H. Pirenna, s nímž se osobně znal a jehož knihu *Středověká města* přeložil 1928 do češtiny. Svými názory o vztahu kalvinismu a kapitalismu jej ovlivnil i M. Weber (viz Mendlovo heslo *Kapitalismus* v OSNND III/1, 1934). Mendl podrobil analýze i městské cechovní zřízení a tzv. norimberské právo českých měst a velkou pozornost věnoval i numismatickým otázkám a těžbě stříbra ve středověkých Čechách. Neomezoval se však jen na středověký vývoj: ještě v hořickém období se začal intenzivně zabývat i agrárními dějinami 18. a první poloviny 19. století zejména s ohledem na tzv. raabizaci a věnoval velkou pozornost i hospodářským předpokladům a souvislostem českého národního obrození (1933 studie o počátcích Průmyslové jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách). Široký časový rámec, jemuž se věnoval, jej předurčoval k syntetickým dílům, z nichž největší význam má jeho shrnutí hospodářského vývoje Evropy (1931). Dne 31. července 1934 byl jmenován mimořádným profesorem obecných hospodářských a sociálních dějin na filosofické fakultě UK (vůbec první profesor pro tento obor) a ředitelem oddělení pro hospodářské dějiny tamního historického semináře; tuto profesuru však vykonával bezplatně a jeho převedení mezi placené a plnohodnotné profesory se filosofické fakultě nepodařilo přes její značnou snahu prosadit. V roce 1937 se k němu jako ke svému inspiračnímu zdroji přihlásili jeho marxisticky orientovaní žáci v rámci tzv. Historické skupiny kolem časopisu *Dějiny a přítomnost*, on se však od nich i od marxismu jako takového distancoval.

Jako významný historik se stal Mendl autorem řady popularizačních prací určených široké veřejnosti a byl přizván i jako spoluautor do syntetického projektu J. Šusty *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku* – zde Mendl zpracoval pasáže o hospodářském vývoji v antice (díl II, 1936), v raném a vrcholném středověku (nedokončená studie do IV. dílu), v raném novověku (díl V, 1938) a v období vznikání moderní Evropy 1650-1789 (díl VI, 1939). Účastnil se řadou biografických hesel o významných technících a objevitelích i projektu *Tvůrcové dějin* a pojednáním o významu českého stříbra v minulosti přispěl do historického sborníku vydávaného s národně povzbuzovacím podtextem *Co daly naše země Evropě a lidstvu* (1939). Byl členem a častým činovníkem řady historických společností domácích (Historický klub, Historický spolek, Československá historická společnost, Společnost pro dějiny židů v Československé republice) i zahraničních (mj. Commission pour l'étude des grandes voyages et des grandes découvertes při pařížském Comité international des sciences historiques, francouzská Société d'histoire du droit) a byl členem oficiální české delegace na 7. a 8. mezinárodním kongresu historické vědy ve Varšavě (1933) a Curychu (1938). Roku 1933 zvolen členem Sociálního ústavu ČSR a 10. ledna 1934 byl zvolen mimořádným členem KČSN, jejímž členem byl do roku 1940.

Na rostoucí protizidovský tlak reagoval Mendl už v listopadu 1938, kdy rezignoval na funkci tajemníka Československé historické společnosti. Rok 1939 byl pro Mendla tíživý jak z osobních důvodů (úmrtí matky), tak vzhledem k stupňujícímu se postihu jeho osoby: v únoru 1939 byl zbaven místa ředitele Státního historického ústavu a 1. března 1939 musel opustit profesorský sbor UK. V roce 1940 mohl publikovat vědecké statě už jen pod jménem své manželky. Dne 10. ledna 1940 jej tehdejší ministr školství J. Kapras vyrozuměl, že jako osoba „židovského původu“ nemůže nadále působit ve veřejné službě a k 29. únoru 1940 mu dal dovolenou s čekatelným; k 31. březnu 1940 byl definitivně zproštěn služby a pensionován. Dopisem z 24. května 1940 Mendl informoval KČSN, že podle vládního nařízení č. 136/1940 o právním postavení židů ve veřejném životě nemůže být nadále jejím členem (společnost mu pak členství odebrala k 20. červnu 1940), přičemž připomenul, že toto členství „bylo největším úspěchem mé vědecké kariéry“ a že si i nadále zachová k této společnosti svou úctu a vděčnost. Na základě vládního nařízení se stal Mendl obligatorně členem pražské židovské obce v kategorii nevěřících a byl vyloučen ze stavebního družstva státních a jiných zaměstnanců, takže mu hrozilo i odejmutí jeho dosavadního bytu na Uralském náměstí v Praze 6. I když se od něho tou odboru již distancovala část české veřejnosti, řada přátel mu zůstávala věrná a Masarykova akademie práce jej 12. dubna 1940 zvolila externím členem Komise pro dějiny technických věd při jejím III. oboru. Dne 25. května 1940 požádal Historický ústav ministerstvo školství, aby byl B. Mendl úplně nebo alespoň částečně vyňat z arizačních nařízení, aby mohl nadále pokračovat v práci na Regestech, a tuto snahu podpořil svým dopisem z 23. května 1940 i tehdejší prezident ČAVU J. Šusta. Sám Mendl však pro sebe vyhodnotil svou situaci jako bezvýchodnou, a rozhodl se proto spáchat sebevraždu. V dopise na rozloučenou z 24. září 1940 napsal: *„Ježto nevidím dále možnosti, abych se cítil žil dále ve své vlasti, odcházím dobrovolně na onen svět... Má poslední myšlenka bude náležití vlasti a národu...“* Dne 28. srpna 1940 Mendl v důsledku sebevraždy zemřel. Po jeho smrti byla sazba připraveného svazku Regest rozmetána a německý ředitel Historického ústavu R. Schreiber rozhodl, že se vydávání edice přenesou do Berlína.

V roce 1945 jej ministerstvo školství a UK se zpětnou platností rehabilitovaly jako universitního profesora. Dne 11. března 1947 byl na návrh F. M. Bartoše jmenován členem I. třídy ČAVU *in memoriam*.

Pozůstalost a osobní fondy: AAV ČR, ANTM, AUK (osobní spis) a NA (fond MŠANO).

O něm: BLGLB, BSA, ČBS, ČSBS, ČČAVU, MSN, OSNND, SOPP. Ča [= F. Čáda], Lidové noviny 6. 10. 1940; Svobodné noviny 28. 9. 1945; Svobodné slovo 28. 9. 1945; Linhartová M., in: ČSPS 49-50, 1941-1942 (vyšlo 1946), s. 288; Říha O., in: Sborník pro hospodářské a sociální dějiny 1, 1946, s. 87sq; Mendlová E. – Klepl J., in: Pod Zvičinou 2, 1947-48, s. 85sq, 97sq a 119sq; Coornaert E., in: Annales E.S.C 3, 1948, s. 227; Macůrek J., in: Naše věda 24, 1948, s. 194sq; Husa V., in: Literární noviny 1960, č. 4; Klepl J., in: ČSPS 69, 1961, s. 33sq a 70sq; týž in: ČSPS 70, 1962, 103sq; Marečková M., in: Historický časopis 28, 1980, 122n; Míšková A. – Paďourek J., in: DaS 15, 1993, č. 1, s. 44sq; Polišenský J., in: Iberoamericana-Pragensia 27, 1993, s. 185sq; Horský J. in: Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 4, 1993, s. 642sq; Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlova 1892-1992, Praha 1997; Horský J., in: Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení. Ústí nad Labem 1999, s. 9sq a 186sq; Pátková H., Editor na cestách, in: AČ 50, 2000, s. 146sq; Vyčichlová V., Bedřich Mendl a francouzské dějepisectví, Východočeské listy historické 17-

18, 2001, s. 181sq (francouzská verze in: Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen 7, 2004-2005, s. 189sq); Kučera M., in: Pocta profesoru Zdeňku Kárníkovi, Praha 2003, s. 119sq; Nodl M., Bedřich Mendl a sociální dějiny středověku. In: Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice – Pelhřimov 2005, s. 475sq; Beneš Z., in: Kultura jako téma a problém dějepisectví, Brno 2006, s. 171sq.

Dílo: Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378-1434 (1916-1917); Vývoj pražské populace od válek husitských, in: Česká revue 10, 1916/17; Z hospodářských dějin středověké Prahy (1925); Sociální krise a zápas ve městech čtrnáctého věku (1926); Hospodářský vývoj Evropy (1931); Český průmysl před sto léty a počátky Průmyslové jednoty (1934); Tak řečené norimberské právo v Čechách (1938); Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských (posmrtně 1947). *Reedice po 1989:* Listy královny Kunhuty králi Přemyslovi, Praha 1997. *Bibliografie:* J. Klepl in: B. Mendl, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských, Praha 1947, s. 93sq.